

Κοιμήσου, αγγελούδι μου, γλυκά με το τραγούδι μου! - Του Μητροπολίτου Σουηδίας Κλεόπα

[Οικουμενικό Πατριαρχείο](#) / [Μητροπόλεις Οικουμενικού Θρόνου](#)

Στο βάθος της ελληνικής ψυχής υπάρχουν ορισμένοι ήχοι που μοιάζουν να γεννήθηκαν μαζί με το φως αυτού του τόπου. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο ήχος του νανουρίσματος: μια αρχέγονη ανθρώπινη πράξη, μια πράξη αγάπης, συμφιλίωσης, ειρήνης, προσευχής, αλλά και υπόσχεσης· υπόσχεσης προς το

παιδί που κοιμάται, προς το μέλλον που έρχεται, προς την ελπίδα που ανατέλλει, ακόμη και μετά από τις πιο σκοτεινές περιόδους της ιστορίας.

Το νανούρισμα συνιστά, όχι μόνο στοργή, αλλά και μνήμη, παράδοση, λαϊκή σοφία, θεολογική βαθύτητα, συχνά χωρίς οι δημιουργοί του ή οι φορείς του να έχουν συνειδητοποιήσει το βάθος των λέξεων που ψιθυρίζουν.

Μια τέτοια στιγμή της Ελληνικής Μουσικής Παράδοσης αποτελεί το νανούρισμα «Κοιμήσου, αγγελούδι μου», ενσωματωμένο στο έργο Το Τραγούδι του Νεκρού Αδελφού του Μίκη Θεοδωράκη, με στίχους του Κώστα Βίρβου.

Πρόκειται για ένα τραγούδι που, ενώ γεννήθηκε μέσα από το ιστορικό τραύμα του Ελληνικού Εμφυλίου, ανοίγει παράλληλα δρόμο προς το μυστήριο της Βηθλεέμ, προς την Άκρα Ταπείνωση και την δόξα του Θεανθρώπου Χριστού, προς την Θεολογία της Ενσάρκωσης, όπως την έζησαν και την εξέφρασαν οι Πατέρες της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Η ιστορία του τραγουδιού δεν μπορεί να αποσπασθεί από την ιστορία του κύκλου στον οποίο εντάσσεται. Ο Θεοδωράκης γράφει Το Τραγούδι του Νεκρού Αδελφού το 1961, στο Παρίσι, σε μια περίοδο όπου αναζητά τρόπους να ενώσει τον λαϊκό μουσικό λόγο με το βαθύ τραύμα της Ελληνικής κοινωνίας, να εκφράσει μια συλλογική μνήμη, να προσφέρει στον λαό, όχι μόνο την ομορφιά των τραγουδιών, αλλά και την «κάθαρση» – όπως ο ίδιος σημειώνει – ενός νέου, σύγχρονου «μύθου», γεννημένου από τον Εμφύλιο.

Το έργο τοποθετείται συνειδητά στην φόρμα της αρχαίας τραγωδίας. Οι μορφές είναι τυπικές, η δράση έχει συλλογικό χαρακτήρα, η Μάνα αποκτά διαστάσεις Ιοκάστης, τα δύο αδέλφια ανακαλούν τους Ετεοκλή και Πολυνείκη, ο λαός-Χορός τραγουδά και παρεμβαίνει, και η μοίρα της οικογένειας καθίσταται σύμβολο της μοίρας του Έθνους.

Μέσα σ' αυτό το σκηνικό σπαραγμού, προδοσίας, μίσους αλλά και βαθιάς ανάγκης για συμφιλίωση, βρίσκεται ένα νανούρισμα. Όχι θρήνος, αλλά νανούρισμα.

Αυτό είναι το πρώτο σημείο θεολογικού βάθους. Σε κάθε άνθρωπο που πονά, ακόμη και μέσα σε συνθήκες εμφύλιου μίσους, η φωνή που μένει αλώβητη είναι η μητρική φωνή.

Το νανούρισμα είναι ο ήχος που δεν λερώνει το μίσος, που δεν μολύνει η ιδεολογία.

Είναι ο ήχος της ειρήνης, γι' αυτό και τοποθετείται στην αρχή του έργου, όχι στο τέλος. Είναι η αρχή του κόσμου, η αρχή της ανθρώπινης ύπαρξης, η αρχή μιας δυνατότητας συμφιλίωσης και επανόρθωσης.

Οι στίχοι του Βίρβου δείχνουν μια μητέρα που τραγουδά στο παιδί της, όχι μόνο για να το κοιμίσει, αλλά για να το μυήσει σ' έναν κόσμο αγώνα και ευθύνης:

« Κοιμήσου, αγγελούδι μου
 παιδί μου, νάνι νάνι
 να μεγαλώσεις γρήγορα
 σαν τ' αψηλό πλατάνι
να γίνεις άντρας στο κορμί και στο μυαλό
και να 'σαι πάντα μες στο δρόμο τον καλό.
Κοιμήσου, αγγελούδι μου
 γλυκά με το τραγούδι μου.
Κοιμήσου, περιστέρι μου
 να γίνεις σαν ατσάλι
να γίνει κι η καρδούλα σου
 σαν του Χριστού μεγάλη
για να μην πεις μες στη ζωή σου «δεν μπορώ»
και αν πρέπει ακόμα να σηκώσεις και σταυρό».

Μια ολόκληρη θεολογία είναι κρυμμένη μέσα σ' αυτές τις φράσεις: μια κλήση προς την ανδρεία, προς την καρδιά την πλατιά, την ικανή να χωρέσει συγχώρηση· προς την μίμηση του Χριστού· προς την αποδοχή του Σταυρού, όχι ως τιμωρία, αλλά ως το μονοπάτι της αυθεντικής αγάπης.

Εδώ, η Ελληνική Λαϊκή Παράδοση συναντά τον Άγιο Γρηγόριο τον Θεολόγο, ο οποίος μιλώντας για την Γέννηση του Χριστού γράφει ότι ο Λόγος «ταπείνωσιν ἐφόρεσεν, ἵνα ἐγὼ τὴν δόξαν ἀναλάβω». Η Γέννηση είναι ήδη Σταύρωση, όχι ακόμη στην πράξη, αλλά στην πρόθεση της Θείας Οικονομίας.

Όταν ο Βίρβος μιλά για το παιδί που θα σηκώσει ίσως σταυρό, χωρίς να το αντιλαμβάνεται ίσως σε Πατερική γλώσσα, αγγίζει την ίδια την καρδιά της Χριστολογίας, ότι ο άνθρωπος, για να μοιάσει στον Χριστό, δεν καλείται μόνο να ζήσει, αλλά και να θυσιαστεί, να προσφέρει, να αγαπήσει μέχρι τέλους.

Το νανούρισμα αυτό, ακούγοντας προσεκτικά και την ερμηνεία που του έδωσε ιστορικά η Γιώτα Λύδια, η Δέσποινα Μπεμπεδέλη, η Νένα Βενετσάνου και τόσοι άλλοι, δεν ανεβάζει την ένταση, δεν επιβάλλει δράμα· το λέει γλυκά, σαν κάποια

αλήθεια που το παιδί πρέπει να ακούσει πριν ακόμη μάθει να μιλά.

Η μουσική του Θεοδωράκη το τυλίγει σε απλούς, καθαρούς λαϊκούς τόνους, που δεν επιδιώκουν εντυπωσιασμό, αλλά μνήμη. Έτσι, το νανούρισμα γίνεται πράξη παιδαγωγίας. Διδάσκει, τι είναι αγάπη, τι είναι μεγαλείο ψυχής, τι είναι σταυρός.

Κι όλα αυτά συμβαίνουν μέσα σε μια σκηνή που, με τρόπο σχεδόν εμβληματικό, παραπέμπει στη Βηθλεέμ. Διότι στη Βηθλεέμ, σύμφωνα με τη Βυζαντινή Εικονογραφική Παράδοση, η Παναγία δεν χαμογελά ως μητέρα, που χαρακτηρίζεται μόνο από χαρά.

Αντίθετα, η Παναγία στην εικόνα της Γεννήσεως έχει βαθιά, εσωστρεφή έκφραση· ξαπλώνει, συχνά στραμμένη όχι προς το Βρέφος αλλά προς τον πιστό, σαν να γνωρίζει ότι το Βρέφος αυτό δεν ήρθε για να ζήσει απλώς, αλλά για να δώσει τη Ζωή.

Η στάση Της μοιάζει με μητέρα που δεν νανουρίζει ένα παιδί που θα ζήσει μια ομαλή ζωή, αλλά ένα παιδί που θα αλλάξει τον κόσμο, διά του πόνου. Το βλέμμα Της είναι ταπεινό, ήσυχο, αλλά βαθύ, σχεδόν τραγικό.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας, όπως ο Άγιος Επιφάνιος Κύπρου και ο Άγιος Ρωμανός ο Μελωδός, τονίζουν ότι η Παναγία γνώριζε, ήδη από τον Ευαγγελισμό, ότι ο Υιός Της θα γίνει «σημείον αντιλεγόμενον».

Η εικόνα της Βηθλεέμ, με το σπήλαιο σκοτεινό σαν μνήμα, με το Βρέφος σπαργανωμένο σαν νεκρό σε σάβανο, δηλώνει ότι το Μυστήριο της Γεννήσεως είναι άρρηκτα ενωμένο με το Μυστήριο του Πάθους.

Απ' αυτή τη σκοπιά, το νανούρισμα «Κοιμήσου, αγγελούδι μου» στέκεται σαν προέκταση της βυζαντινής εικόνας. Η μητέρα τραγουδά γνωρίζοντας, ή διαισθανόμενη, ότι το παιδί θα υποστεί δοκιμασίες, ότι η ζωή δεν θα είναι απλώς «όνειρο», αλλά αγώνας. Το «σαν του Χριστού μεγάλη» δεν είναι μόνο ηθική νουθεσία· είναι πρόταση ζωής, μίμηση Χριστού, συμμετοχή στο σταυρικό κάλλος της αγάπης Του.

Η ιστορία του έργου του Θεοδωράκη ενσωματώνει με τρόπο μοναδικό τον σύγχρονο ελληνικό πόνο. Ο συνθέτης αφηγείται ότι, όταν συνέθετε τα τραγούδια, ήταν σαν να ζωντάνευαν μπροστά του οι μορφές των φίλων και συναγωνιστών του που χάθηκαν στον Εμφύλιο.

Στη μνήμη του, ο Παύλος -πρόσωπο της λαϊκής φαντασίας αλλά και πραγματικότητας- γίνεται ο νεκρός αδελφός που κουβαλά την τραγωδία ολόκληρου του έθνους κι ο Θεοδωράκης θέλησε να ξορκίσει αυτό το κακό, όχι

μέσω μιας ξηρής πολιτικής ανάλυσης, αλλά μέσω της τέχνης, της ποίησης και της μουσικής, της αρχαίας τραγωδίας που θεραπεύει τις πληγές, όχι επειδή διαγράφει το παρελθόν, αλλά επειδή το μεταμορφώνει.

Σ' αυτό το πλαίσιο, το νανούρισμα λειτουργεί ως κέντρο του δράματος, ως σημείο όπου η ανθρώπινη παράδοση συναντά το θεολογικό μυστήριο, διότι κάθε νανούρισμα δείχνει ότι ο άνθρωπος πιστεύει, ακόμη και μέσα σε ερείπια, ότι το παιδί που μεγαλώνει «σαν τ' αψηλό πλατάνι» μπορεί να δώσει νόημα εκεί που χάθηκε νόημα, ότι μπορεί να αγαπήσει εκεί που βασίλευσε το μίσος.

Ο λαός μας, μέσα απ' αυτό το τραγούδι, μιλά για μια καρδιά «σαν του Χριστού μεγάλη», χωρίς να κάνει θεολογία σε ακαδημαϊκή γλώσσα. Όμως, αυτό ακριβώς είναι το παράδοξο και το μεγαλείο της Ορθοδοξίας, ότι θεολογία είναι, πέρα απ' τα κείμενα των Ιερών Συνόδων και των Πατέρων της Εκκλησίας, οι αναστεναγμοί των μανάδων, τα νανουρίσματα και τα μοιρολόγια, ως έκφραση προσευχής και επίκληση του θείου ελέους.

Στο έργο του Θεοδωράκη, έγινε απόπειρα να συναντηθεί η σύγχρονη ελληνική τραγωδία με το αρχέγονο δράμα του ανθρώπου· κι αυτό θυμίζει βαθιά την Ορθόδοξη θεολογία της Ενσάρκωσης.

Ο Θεός δέχεται να γίνει άνθρωπος, να μπει μέσα στην ανθρώπινη ιστορία, να πάρει επάνω Του τις ανθρώπινες διαιρέσεις, να υφίσταται, ήδη από τη Γέννησή Του, την απόρριψη της κοινωνίας και την τραγικότητα της μοίρας.

Η Ενσάρκωση, κατά τον Άγιο Ιωάννη τον Δαμασκηνό, είναι «ή κλίσις τῆς ἀκτίστου Χάριτος ἐν τῇ κτίσει», δηλαδή είναι ο Θεός που έρχεται εκεί όπου υπάρχουν πληγές, όχι για να τις κρίνει, αλλά για να τις θεραπεύσει.

Μέσα στην εικόνα της Γεννήσεως αυτό φαίνεται καθαρά. Το σπήλαιο είναι σκοτεινό, μαύρο, σαν τον Άδη· ο νεογέννητος Χριστός τοποθετείται σε μια φάτνη που θυμίζει μνήμα· το σπάργωμά Του θυμίζει νεκρικό σάβανο· οι άγγελοι υμνούν και οι ποιμένες προσκυνούν, μα η Παναγία παραμένει ήρεμη, σχεδόν πένθιμη.

Ο Ιωσήφ, συχνά καθιστός στο πλάι, δείχνει την ανθρώπινη αμφιβολία και τον πειρασμό. Όλη η εικόνα είναι μια ενότητα χαράς και πένθους, γέννησης και θανάτου, φωτός και σκότους. Η Γέννηση του Χριστού είναι σκηνή σωτηριολογική. Ο Θεός μπαίνει στον κόσμο ως Βρέφος, για να υποστεί ολόκληρη τη διαδρομή του ανθρώπου, από την κούνια ως τον τάφο.

Έτσι, όταν η λαϊκή μάνα στο έργο του Θεοδωράκη λέει στο παιδί της «κι αν πρέπει ακόμα να σηκώσεις και σταυρό», μιλά τη γλώσσα της Παναγίας. Κι όταν λέει «να

γίνει κι η καρδούλα σου σαν του Χριστού μεγάλη», μιλά τη γλώσσα του Αγίου Μαξίμου του Ομολογητού, ο οποίος λέει ότι ο άνθρωπος καλείται να γίνει «κατ' ἐνέργειαν ὅ,τι ἐστὶν ὁ Θεός κατ' οὐσίαν», δηλαδή ο άνθρωπος καλείται να μιμηθεί την αγάπη του Χριστού, να γίνει καθαρή καρδιά, ελεύθερη, μεγάλη, πλατιά σαν τα χέρια Του πάνω στο Σταυρό.

Το νανούρισμα έμεινε βαθιά χαραγμένο στη μνήμη του λαού, διότι κάθε λαός θυμάται αυτό που εκφράζει την πιο αυθεντική πλευρά του κι η πιο αυθεντική πλευρά του Ελληνικού λαού δεν ήταν ποτέ το μίσος, αλλά ο πόθος για ενότητα. Όπως λέει ο Θεοδωράκης: «ήθελα να μην αφήσω ποτέ να σβήσει η μνήμη του λαού».

Αυτός ο πόθος για μνήμη είναι βαθιά θεολογικός. Ο Χριστός γεννήθηκε, για να θεραπεύσει τη μνήμη του ανθρώπου, με τη νοσταλγία του παραδείσου, να φέρει την ειρήνη μέσα στην καρδιά του, να συμφιλιώσει τον άνθρωπο με τον Θεό και τον άνθρωπο με τον άνθρωπο.

Η Γέννηση του Χριστού φέρει μέσα της την πρόσκληση για ενότητα. Ο Χριστός δεν ήλθε σε μια εποχή ειρηνική· ήρθε μέσα σε καχυποψία, αυτοκρατορική βία, κοινωνικές διαιρέσεις.

Γεννήθηκε ως «παιδίον νέον», για να ενώσει και να συμφιλιώσει, γι' αυτό κι ο άγγελος ψάλλει: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη». Η ειρήνη είναι το πρώτο δώρο της Γέννησης.

Το νανούρισμα «Κοιμήσου, αγγελούδι μου» είναι στην ουσία μια προσευχή προς αυτή την ειρήνη. Είναι η λαϊκή φωνή που λέει: «θέλω να μεγαλώσεις μέσα σε έναν κόσμο που θα είναι συμφιλιωμένος, όπου θα είσαι άντρας στο κορμί και στο μυαλό, αλλά κυρίως θα είσαι άνθρωπος με καρδιά μεγάλη».

Είναι η φωνή του λαού που ζητά λύτρωση, που αναζητά παιδί να σηκώσει το μέλλον στα χέρια του, που θέλει να δει τη νέα γενιά να μην επαναλαμβάνει τα λάθη του εμφυλίου.

Η θεολογία της εικόνας της Γέννησης ενισχύει ακόμη περισσότερο αυτή τη σκέψη. Στην εικόνα, ο Χριστός βρίσκεται στο κέντρο, όχι μόνο ως βρέφος, αλλ' ως ο Σωτήρας του κόσμου, ο Οποίος ήρθε για να ενώσει τα διεστώτα, να συμφιλιώσει το ουράνιο με το γήινο, το θείο με το ανθρώπινο.

Οι άγγελοι είναι το ουράνιο, οι ποιμένες είναι το ταπεινό λαϊκό στοιχείο, οι Μάγοι το σοφό και κοσμοπολίτικο στοιχείο. Όλοι συναντώνται δίπλα στο Βρέφος. Είναι η πρώτη μεγάλη «συμφιλίωση της ανθρωπότητας», μία εικόνα της βασιλείας του

Θεού μέσα στον κόσμο.

Έτσι και στο έργο του Θεοδωράκη, η μητέρα που νανουρίζει το παιδί της μέσα στον πόνο της ελληνικής ιστορίας γίνεται εικόνα της Παναγίας που νανουρίζει τον Υιό της μέσα στον πόνο της ανθρώπινης ιστορίας.

Και το παιδί αυτό, που καλείται να μεγαλώσει μέσα σε δύσκολες εποχές, γίνεται εικόνα της κάθε γενιάς που καλείται να σηκώσει τον δικό της σταυρό με δύναμη, με καρδιά μεγάλη σαν του Χριστού.

Σ' αυτό το σημείο, το νανούρισμα, το έργο του Θεοδωράκη, η τραγωδία της Ελληνικής ιστορίας και το μυστήριο της Ενσάρκωσης συναντώνται σε έναν κοινό τόπο, τον τόπο της ελπίδας.

Η Ελληνική τραγωδία διδάσκει ότι, μετά την Πτώση, μετά την ύβρη, μετά την κάθαρση, υπάρχει νέος δρόμος. Η Ορθόδοξη Θεολογία διδάσκει ότι, μετά την πτώση του Αδάμ, έρχεται ο Νέος Αδάμ. Ότι η Ενσάρκωση είναι η αρχή μιας καινούργιας δημιουργίας.

Ο Άγιος Ειρηναίος λέει «ὁ Λόγος τὸν ἄνθρωπον ἀνακεφαλαιοῦται» κι ο Άγιος Αθανάσιος «Αὐτὸς ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν».

Το νανούρισμα «Κοιμήσου, αγγελούδι μου» είναι επομένως ένα τραγούδι συμφιλίωσης. Ένα τραγούδι που θυμίζει ότι η μητρική φωνή παραμένει άφθαρτη ακόμη κι όταν οι ιδεολογίες γκρεμίζονται.

Ένα τραγούδι που μιλά για καρδιά που μεγαλώνει σαν του Χριστού, γι' αγάπη που σηκώνει σταυρό, για δρόμο που οδηγεί από τον θάνατο στη ζωή. Είναι ένας ύμνος προς την ειρήνη, μια πρόσκληση προς την ενότητα και μια υπενθύμιση ότι η Γέννηση του Χριστού είναι η αρχή μιας κοσμικής και ταυτόχρονα θεϊκής συμφιλίωσης.

Κι ίσως αυτός είναι ο βαθύτερος λόγος που το τραγούδι παραμένει ζωντανό τόσες δεκαετίες μετά. Είναι ένα τραγούδι που μας δείχνει ότι κάθε βρέφος που κοιμάται στην αγκαλιά της μάνας του είναι μια υπόσχεση της ζωής προς την ιστορία.

Όπως το Θείον Βρέφος της Βηθλεέμ κοιμήθηκε μέσα στη φάτνη, για να ξυπνήσει τον κόσμο στην αλήθεια του Θεού, έτσι και κάθε παιδί που νανουρίζεται σ' έναν κόσμο τραυματισμένο από εμπόλεμες καταστάσεις, διωγμούς και ξεριζωμούς, φέρει μέσα του μια φλόγα· μια φλόγα που μπορεί να γίνει φως.

Το νανούρισμα «Κοιμήσου, αγγελούδι μου» κι η βυζαντινή εικόνα της Γεννήσεως, το έργο του Θεοδωράκη κι η Ορθόδοξη Θεολογία της Ενσάρκωσης, η λαϊκή παράδοση κι οι Πατέρες της Εκκλησίας, γίνονται έτσι ένα ενιαίο σώμα, μια ενιαία

φωνή, που μας καλεί, ν' ανοίξουμε τις καρδιές μας· να γίνουν κι αυτές «μεγάλες σαν του Χριστού», με στόχο και προορισμό την θέωση.

Κι ίσως αυτή είναι η μεγαλύτερη αλήθεια, που κρύβεται μέσα σε ένα απλό νανούρισμα, ότι η μητρική αγάπη, η λαϊκή σοφία και η θεία Αποκάλυψη συνυπάρχουν μαζί στο ίδιο λίκνο, το λίκνο του ανθρώπου, που δημιουργήθηκε «κατ' εἰκόνα» και καλείται να ζήσει «καθ' ὁμοίωσιν».

Η Γέννηση του Χριστού, με το φως της Βηθλεέμ, μας υπενθυμίζει ότι ο Θεός έγινε άνθρωπος, ως Θείον Βρέφος, για να μπορέσει ο κάθε άνθρωπος, μέσα απ' τον πόνο της ιστορίας και την τρυφερότητα της μητρικής φωνής, να γίνει τέκνον της Βασιλείας Του.

Καλά κι ευλογημένα Χριστούγεννα!